

УДК 336.71

РОЛЬ ПЛАСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ В ЕФЕКТИВНОМУ ФУНКЦІОНУВАННІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Юлія Володимирівна ЖЕЖЕРУН

к.е.н., доцент кафедри банківської справи Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: Julia_Dm@ukr.net

Анотація. У статті досліджено сутність категорії «платоспроможність»; висвітлено критерії віднесення банків до категорій неплатоспроможних та проблемних; виявлено фактори, які сприяють неплатоспроможності вітчизняних банків; проведено аналіз частки активів, чистого прибутку (збитку), капіталу неплатоспроможних банків в банківському секторі; виявлено значення платоспроможності у забезпеченні ефективного функціонування банківського сектору.

Аннотация. В статье сущность категории «платежеспособность»; освещены критерии отнесения банков к категориям неплатежеспособных и проблемных; выявлены факторы, способствующие неплатежеспособности отечественных банков; проведен анализ доли активов, чистой прибыли (убытка), капитала неплатежеспособных банков в банковском секторе; выявлено значение платежеспособности в обеспечении эффективного функционирования банковского сектора.

Ключові слова: платоспроможність, проблемний банк, неплатоспроможний банк, активи, чистий прибуток (збиток), капітал.

Ключевые слова: платежеспособность, проблемный банк, неплатежеспособный банк, активы, чистая прибыль (убыток), капитал.

Постановка проблеми. В умовах наростаючої економічної та політичної нестабільності одним з основних завдань, що постає перед вітчизняними банками, є підтримка їх платоспроможності. Саме платоспроможність найбільш точно відображає здатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання, дозволяє забезпечувати його ефективно та стабільне функціонування в умовах посилення негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Стагнація вітчизняної економіки, підвищення інфляційного тиску, девальвації національної грошової одиниці призвели до масової неплатоспроможності та ліквідації вітчизняних банків. За таких умов дуже гостро постає проблема визначення та оцінки їх платоспроможності з метою підвищення ефективності функціонування банківського сектору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на значимість, дослідженню проблем платоспроможності банків приділяли увагу такі вчені як: О. Коренева, В. Міщенко, Р. Михайлюк, Н. Слав'янська та інші. Погляди вчених-економістів здебільшого зводяться до взаємозв'язку

платоспроможності з ліквідністю, розрахунку коефіцієнта платоспроможності, визначення впливу на фінансову стійкість тощо.

Вважаємо, що кожен із зазначених поглядів є обґрунтованим, але, на наш погляд, дане питання потрібно розглядати з точки зору сприяння підтриманню ефективного функціонування банківського сектору України.

Метою статті є дослідження платоспроможності банків України у контексті з'ясування впливу на ефективність функціонування банківського сектору.

Виклад основного матеріалу. Як показав огляд наукової літератури під платоспроможністю зазвичай розуміють здатність банку своєчасно та в повному обсязі здійснювати розрахунки за своїми зобов'язаннями. Платоспроможність дуже часто ототожнюють з ліквідністю. Однак, платоспроможність є більш широким поняттям, ніж ліквідність, оскільки, показує ефективність оперативного управління ліквідністю як банку, так і його балансу.

Так, на думку вчених В. Міщенко, Н. Слав'янської, О. Кореневої, платоспромож-

ність – це спроможність банку виконати законні вимоги кредиторів. Платоспроможність характеризується рівнем забезпеченості фінансових зобов'язань банку власним капіталом. Поняття «платоспроможність», як і поняття ліквідності характеризують здатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання. Відмінність полягає в тому, що платоспроможність передбачає виконання зобов'язань за рахунок власного капіталу, тоді як ліквідність – повне виконання всіх зобов'язань банківської установи [1]. В свою чергу, Р. Михайлюк зазначає, що категорія «платоспроможність» включає в себе «не лише здатність відповідати за борговими зобов'язаннями, а й здатність банку надавати кредити позичальникам в обсягах, що відповідають їх потребам» [2].

Неплатоспроможним банком, згідно з вітчизняним законодавством, вважається банк, щодо якого Національний банк України (далі – НБУ) прийняв рішення про віднесення до категорії неплатоспроможних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність» [3]. При чому в вітчизняному законодавстві чітко розмежовані поняття «проблемний банк» та «неплатоспроможний банк».

Наприклад, Центральний банк Грузії дає наступне визначення проблемного банку: «банк, який ймовірно втратить ліцензію внаслідок недостатнього мінімального рівня сплаченого регулятивного капіталу у грошовій формі; банк втратив довіру кредиторів щодо виконання своїх зобов'язань і тому нездатний гарантувати безпеку активів, які йому довірені; банк займається (або займався) нездоровою банківською практикою, що завдає шкоди його вкладникам та фінансовому становищу банку; банк є неплатоспроможним (тобто його активи на даний момент не можуть покрити його зобов'язання)» [4].

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» поняття «неплатоспроможність» визначається як: «неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати, після настання встановленого строку їх сплати, грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати

зобов'язання щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності [5]. Вчені виділяють такі ознаки неплатоспроможності: наявність зобов'язань перед кредиторами; грошовий характер цих зобов'язань; безспірність вимог кредиторів; строк несплати вимог кредиторів; відповідність розміру прострочених безспірних грошових вимог встановленому законом мінімальному розміру для ініціювання справи про банкрутство [6] та наявність виконавчого провадження [7].

Особливості банківської діяльності передбачають специфічні ознаки неплатоспроможності банків. Згідно зі ст. 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [8], НБУ зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних у разі його відповідності хоча б одному з критеріїв, наведених в табл. 1.

Рішення про віднесення банку до категорії проблемних не підлягає розголошенню та є банківською таємницею. Упродовж 180 днів після визнання банку проблемним НБУ повинен або визнати, що діяльність банку відповідає законодавству, або прийняти рішення про віднесення його до категорії неплатоспроможних. Після чого повідомити про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб для вжиття ним заходів.

Виведення неплатоспроможного банку з ринку здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб одним з таких способів: ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладями фізичних осіб; ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку; відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією; створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією останнього банку; продаж неплатоспроможного банку інвестору [3].

Таблиця 1

Критерії віднесення банку до проблемних та неплатоспроможних

Проблемний банк	Неплатоспроможний банк
системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму	неприведення своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, в тому числі нормативно-правових актів НБУ, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його таким
обсяг негативно класифікованих активів банку (крім санаційного) становить $\geq 40\%$ активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв	зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до $1/3$ від мінімального рівня
протягом звітного місяця допустив зменшення на $\geq 5\%$: щоденного розміру регулятивного капіталу нижче встановленого мінімального розміру регулятивного капіталу – ≥ 5 разів та/або значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу нижче встановленого нормативного значення – ≥ 2 разів	невиконання банком протягом 5 робочих днів поспіль $\geq 2\%$ своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами та/або встановлення фактів невідображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані банком у встановлений законодавством строк, після віднесення банку до категорії проблемних
протягом звітного місяця допустив зменшення на $\geq 5\%$ значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень, що розраховуються: за щоденними розрахунками – ≥ 5 разів; щодаки – ≥ 2 разів	виявлення фактів здійснення банком після віднесення його до категорії проблемного операцій (крім нарахування відсотків закладами, отримання клієнтами банку заробітної плати, аліментів, пенсій, стипендій, інших соціальних, державних виплат), оформлення (переоформлення) договорів, внаслідок яких зобов'язання перед фізичними особами в межах гарантованої суми відшкодування збільшуються за рахунок зменшення зобов'язань перед фізичними особами, які перевищують гарантовану суму відшкодування, та/або зобов'язань перед фізичними особами, які не підпадають під гарантії Фонду гарантування фізичних осіб, та/або юридичними особами
не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав ≥ 5 робочих днів тому, та/або встановлено факти невідображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані банком у встановлений строк	невиконання банком, віднесеним до категорії проблемного, розпорядження, рішення НБУ (у тому числі про застосування заходів впливу/санкцій) та/або вимоги НБУ щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ протягом визначеного строку
немає ефективних та адекватних систем внутрішнього контролю та/або управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку	
систематичне подання та/або оприлюднення недостовірної інформації або звітності з метою приховування реального фінансового стану банку, у тому числі щодо операцій із пов'язаними з банком особами	

Джерело: складено автором за даними [8]

Банк може бути ліквідований або за рішенням власників банку, або у разі відкликання НБУ банківської ліцензії з власної ініціативи, або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [9].

Так, станом на 01.10.2015 р. в Україні працювало 123 банки, серед яких 40 банків з іноземним

капіталом. Внаслідок погіршення платоспроможності, 55 банків (або 44,7%) знаходилося на стадії ліквідації, в 4 банках введено тимчасову адміністрацію. Упродовж 01.01.2015 – 01.10.2015 рр. кількість банків, які мають банківську ліцензію зменшилась на 43 одиниці, в т.ч. з іноземним капіталом на 11 банків (рис.1).

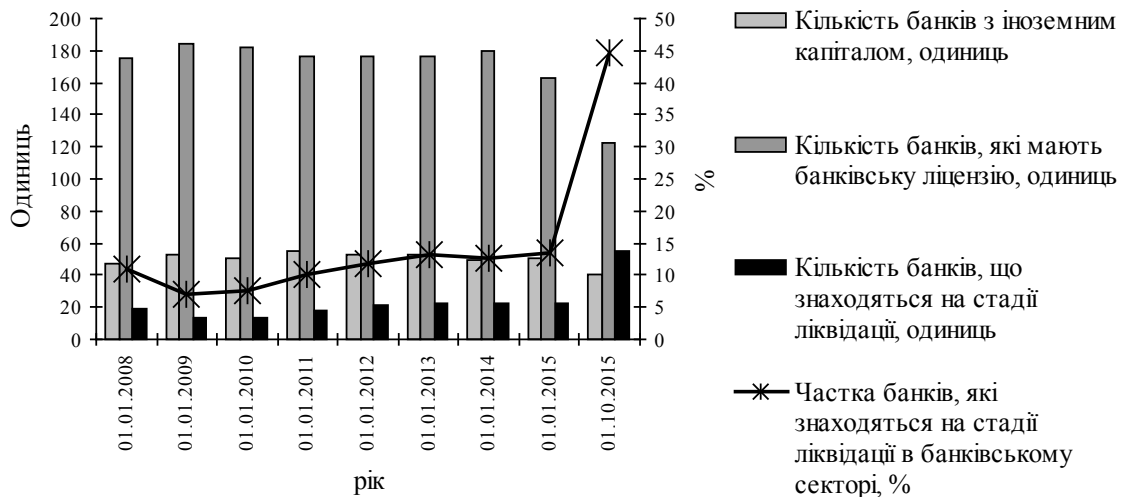

Рис. 1. Динаміка кількості банків України упродовж 01.01.2008 – 01.10.2015 рр.

Джерело: складено автором за даними НБУ [10]

Тенденція згортання діяльності банків продовжується під впливом цілої низки наступних суб'єктивних і об'єктивних факторів: відсутність у найближчій перспективі суттєвих передумов для покращення ділового клімату в Україні; анексія Криму та проведення воєнних дій на сході країни; девальвація національної валюти упродовж 01.01.2015 – 01.10.2015 рр. на 35% відносно дол. США; впровадження підвищених вимог щодо достатності капіталу європейських банківських груп у рамках виконання положень Базеля III; неякісний кредитний портфель банків; непрозора судова система та відсутність інституту

захисту прав кредиторів; зменшення кількості банків з іноземним капіталом; зниження сукупного попиту і перетікання заощаджень з банківського у позабанківський сектор; комплексне реформування банківської системи тощо.

Поряд із кількісним збільшенням неплатоспроможних банків, досить істотним є їх вплив на функціонування вітчизняного банківського сектору, оскільки дані банки концентрують 4,03% активів, 4,72% статутного капіталу та 23,91% збитку (табл. 2). Обсяг заборгованості неплатоспроможних банків за кредитами перед НБУ склав 52,827 млрд. грн.

Таблиця 2

Показники діяльності неплатоспроможних банків станом на 01.10.2015 р.

Назва банку	Активи, млрд. грн.	Статутний капітал, млрд. грн.	Чистий прибуток/збиток, млрд. грн.
Банківський сектор	1259,68	201,39	-68,87
в т.ч. неплатоспроможні банки:	50,80	9,51	-16,47
Банк Фінанси та кредит	28,01	5,39	-9,08
«Фінансова ініціатива»	13,34	2,84	-5,17
Всеукраїнський банк розвитку	5,55	0,57	-1,33
Банк Національні інвестиції	1,83	0,24	-0,01
«Капітал»	0,85	0,19	-0,23
Інтеграл - банк	0,81	0,16	-0,05
Радикал банк	0,41	0,12	-0,61

Джерело: складено автором за даними НБУ [10]

При цьому перші 9 міс. 2015 р. не були вдалими і для тих банків, що залишились на ринку. Так, за даними НБУ показники банківського сектору України мали наступні тенденції: активи скоротились на 8,2% (в т.ч. кредитний портфель – на 12%) за рахунок ліквідації ряду неплатоспроможних банків, значного відтоку депозитів, перерахунку валютних активів; частка кредитів в іноземній валюті у кредитному портфелі підвищилась до 50,16%; частка проблемних кредитів у кредитному портфелі підвищилась на 6,4% до критичного рівня 19,9%; збитки зросли на 32%, що зумовлено в першу чергу погіршенням якості активів банків; власний капітал зменшився на 26,7% в результаті необхідності покриття зна-

чних збитків; приріст депозитів (4,2%) був формальним, в результаті перерахунку валютних депозитів, реально ж відбувся відтік депозитів через визнання неплатоспроможними ряду банків, зокрема І групи за класифікацією НБУ; достатність (адекватність) регулятивного капіталу та коефіцієнта платоспроможності знаходились нижче нормативного рівня до 7,09% та до 9,7% відповідно (табл. 3). Міжнародні рейтингові агентства оцінюють необхідність докапіталізації в межах 120 – 150 млрд. грн. У валютному перерахунку результати роботи банківського сектору виглядають ще гірше. За таких умов, можна впевнено говорити про банківську, валютну та боргову кризу.

Таблиця 3

*Основні показники діяльності банків України
упродовж 01.01.2008 – 01.10.2015 рр.*

Показник	Станом на								
	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.10.2015
Активи, млрд. грн.	599	926	880	942	1054	1127	1278	1317	1260
Кредитний портфель, млрд. грн.	485	792	747	755	825	815	911	874	770
Частка кредитів в іноземній валюті у кредитному портфелі, %	49,9	59,1	52,1	47,0	40,8	37,2	34,5	46,4	50,16
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	19,9
Чистий прибуток (збиток), млрд. грн.	6,6	7,3	-38,5	-13,0	-7,7	4,9	1,4	-53,0	-69,9
Власний капітал, млрд. грн.	70	119	115	138	156	169	193	148	122
Депозити, млрд. грн.	318	437	350	440	525	588	668	718	721
Коефіцієнт платоспроможності (≥10%), %	10,3	11,9	13,4	14,5	14,4	14,6	13,7	11,5	9,7
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (≥10%), %	13,9	14,0	18,1	20,8	18,9	18,1	18,3	15,6	7,09

Джерело: складено автором за даними НБУ [10]

За результатами 9 міс. 2015 р. кількість збиткових платоспроможних банків налічувала 38 зі 123 установ. Близько 60% загального обсягу збитків припадає на 3 банки (ВТБ Банк, Укрсоцбанк, Укресімбанк). Упродовж 01.01.2015 – 01.10.2015 рр. НБУ надав рефінансування на відновлення платоспроможності банків на суму 61,21 млрд. грн.

Висновки. Таким чином, платоспроможність представляє собою здатність банку своєчасно, в повному обсязі здійснювати розрахунки за своїми зобов'язаннями та є запорукою ефективного функціонування банківського сектору. Віднесен-

ня банку до категорії неплатоспроможних або проблемних залежить від характеру допущених порушень, факторів, які зумовлюють неплатоспроможність, рівня платоспроможності та розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників.

В результаті впливу кумулятивної дії цілої низки зовнішніх та внутрішніх факторів станом на 01.10.2015 р. 44,7% банків знаходилось на стадії ліквідації. Незважаючи на очищення НБУ банківського сектору від неплатоспроможних банків загрозливим є подальше зниження основних показників його діяльності. За таких умов,

підвищення платоспроможності банків вимагає більш якісного і кваліфікованого нагляду, наявності додаткових буферів капіталу. Крім того, наростання банківської, валютної та боргової

кризи в Україні вимагає спеціальних антикризових заходів НБУ, які потребують подальших досліджень та розробок.

Список використаних джерел:

1. Міщенко В.І. Банківські операції: підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. - 2-е вид., переробл. і доп. - К. : Знання, 2007. - 727 с.

2. Михайлюк Р. В. Ліквідність та прибутковість – фактори зміцнення фінансової стійкості комерційного банку / Р. В. Михайлюк // Вісник соціально-економічних досліджень. - Вип. 24. - Одеса : ОДЕУ, 2006. - С. 135- 139.

3. Про виведення неплатоспроможного банку з ринку: Рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 р. № 2 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12>.

4. Офіційний сайт Національного банку Грузії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbg.ge>.

5. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон

України від 14.05.1992 № 2343-ХІІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

6. Вовк Д. Банкрутство підприємства: процедура / Д. Вовк; ред. Я. Кавторева. - Х. : Фактор, 2009. - 368 с.

7. Правове регулювання банкрутства : підручник ; за ред. Л. С. Сміяна. - К. : КНТ, 2009. - 464 с.

8. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-ІІІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page3>.

9. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.